

Gángó Gábor

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF EPERJESÉN, 1837–1838

Báró Eötvös József külföldi útjából hazatérően 1837 végén tiszteletbeli ülnöki kinevezést nyert el az uralkodótól a Tiszán inneni kerületi táblára, amelynek székhelye Eperjesen volt.¹ Kinevezésének útját ezúttal is apja, ifj. Eötvös Ignác egyengette. Eötvös és Eperjes kapcsolatának a háttérben, új forrásokra alapozott vizsgálatunk nyomán, az apa alakja és személyisége rajzolódik ki az eddig ismertnél élesebb, és részben lényegesen más kontúrokkal. E háttér előtt, amelynek felvázolása a jelen tanulmány első részének tárgya, a magának Eötvösnek az ott-tartózkodására vonatkozó, jóval szegényesebb források is jobb megvilágításba kerülnek a második részben. A harmadik rész a tanulságok felhasználásával ad választ Eötvös József élete 1837-től 1838-ig terjedő időszakának a szakirodalom által nyitva hagyott kérdéseire, és a legendák körébe utal több, eddig Eperjeshez kapcsolt életrajzi vonatkozást.

Egy vita, egy újsütetű táblabíró és egy arckép: ifj. Eötvös Ignác főispán az 1838. októberi Sáros megyei tisztújításon

Báró Eötvös József édesapjáról, ifj. Eötvös Ignácról sok rosszat elmondott már a kortárs emlékezet is, történeti irodalmunk is. A tárgyalt évekre vonatkozó források a feltétel nélküli udvarhűség jellemvonását további karakterjegyekkel egészítik ki: az autoriter vezetési stílussal, a nepotizmussal és a hiúsággal. S mindenekelőtt rávilágítanak arra, hogy döntéseinek fő motívuma nem az aulikus érzület volt, hanem családja felemelkedésének a rögeszméje.

Ez az eszme eredetileg nem az övé volt: örökölte azt apjától, id. Eötvös Ignáctól. Adatot szolgáltat erre Majthényi Antal Hont megyei főjegyző köszöntő beszéde id. Eötvös Ignác helytartói beiktatása alkalmával 1823-ból. A főjegyző beszédéből kiderül, hogy már id. Ignácnak is a családdal, felmenőkkel és leszármazottakkal lehetett hízelegni, és a több évszázados múlttal dicsekedő arisztokrata családokéhoz képest nem túl terebélyes családfát a valóságosnál nagyobbak kellett mutatni: „*Exczellenziádnak* fényes Nemzetsége sokkal ösmerős’bb a’ Haza előtt, hogy sem annak régiségét próbákkal kellyen támogatnom; csak a’ leg közelebbekről szóllok. *Exczellenziádnak* édes Attya Miklós Ezeredes Kapitány jeles, és meg különböztetett Bajnoknak tartatott idejebéli

---

¹ A jelen tanulmány a K 104643 számú, „A magyar filozófiatörténet narratívái, 1790–1948” című OTKA-kutatás keretében készült. A Prešovi Állami Levéltárban végzett kutatásomhoz nyújtott szíves és nélkülözhetetlen segítségét ezúton köszönöm Dr. Milan Belejnek, Mariana Čentésóvának és Dr. Németh Istvánnak.

katona Társai által. – *Exczellenziádnak* nagy Attyárul Jósefrül most is háladatos tisztelettel emlekezik [!] Nemes Szathmár Vármegye, a' hol több ideig All-Ispánykodott, – *Exczellenziádnak* szép Attya, szinte Miklós elébb mint szinte Nemes Szathmár Vármegye Vice-Ispánya, utóbb pedig mint a' Nagy Méltóságú Hely Tartó Tanács Tanácsosa tette magát a' Haza előtt érdemessé: de *Exczellenziád* nem csak Ósseibe, de már kedves fiába Ignácza a' Nagy Méltóságú Király [!] Magyar Udvari Kamara érdemes Titoknokjába is méltán büszkélkedhetik, a' kiben Hazánk jövődöbéli jelen Támasztékját sajdíthattyák velünk már most is ritka szép elmebeli tehetségei, és tudományi; tartván azonban attul, hogy meg sértem *Exczellenziádnak* előttem közelebrül esmérős gyengéd szelédességét, se Óssei, se személyes érdemeinek [!] további elő szamitására [!] be nem bocsájtkozom”.²

Id. Ignác Eperjesen már korábban is öregbítette a család hírnevét. Majthényi Antal beszédéből kiviláglik, hogy a sárosi megyeszékhelyen volt ülnök fiatal korában: „*Exczellenziádnak* törvényes járatosságát, ki terjedt tudományát, nagy becsbe tartotta már az Eperjesi kerületbeli Tábla, a' hol mint Tábla Bíró kezdette *Exczellenziád* polgári pályafutását”.³ Eötvös József tehát nem egyszerűen apja szárnyai alatt maradt Sárosban, hanem egyenesen családi örökbe lépett ezzel a kinevezéssel. Továbbá 1827-ben ifj. Ignácot, annak egy esztendei főispáni adminisztrátori működése után, apja iktatta be királyi megbízottként főispáni hivatalába Sáros megyében, melynek során az apa a fiút, a fiú a *genitor dilectissimus*-t kölcsönösen felmagasztalta.⁴

Ilyen előzmények után nem teljességgel meglepő, hogy a sárosi főispánnak 1837–1838-ban a megyéjével folytatott érintkezése egyetlen dolog: családja, azaz önnönmaga, illetve apja, valamint fiai, József és Dénes körül forgott. 1837 elején a megye rendjei gratuláltak neki főtárnokmesteri kinevezéséhez,⁵ melyre ifj. Ignác válaszolt.⁶ Az 1838. február 7-i közgyűlésben Szinyei Merse Felix tiszteletbeli aljegyzői és alügyészi, illetve Bujanovics Rudolf tiszteletbeli aljegyzői kinevezésekor, ahogy a jegyzőkönyv írja, „[f]elolvastatott ifjabb Bátor Eötvös Ignác e' megye' tisztelt Fő Ispánya' Ö Excellenzájának múlt év Decembere' 12kén költ kegyes kinevező levele”. E levél a saját családjára is érvényesen fo-

² Beszéd, mellyel Nagy Méltóságú Vásáros Náményi Bátor Eötvös Ignác Úr, Császári Királyi Kamarás, Belső Titkos Tanácsos, Korona Őrző, Ns. Abaúj Vármegye Fő-Ispánya, Tekéntetes Nemes Honth Vármegye fő-ispáni helytartói székébe való bevezettetése alkalmatosságával köszöntötte az öszvegyült megye rendeit: Bőjt elő Hava 3-dik Napján 1823. Esztergomban 1823. 16–17.

³ *Beszéd* i. m. 15.

⁴ Vö. Sermones dum Illustrissimus Dominus L. B. Ignatius jun. Eötvös de Vásáros Námény, Sacrae Caesareae et Regiae Apostolicae Majestatis Camerarius, et Consiliarius Aulicus ac ad Excelsam Cancellariam R. H. A. Referendarius, in I. Comitatus Sárossiensis Supremum Comitem benigne denominatus per Excellentissimum ac Illustrissimum Dominum L. B. Ignatium sen. Eötvös de Vásáros Námény, S. C. et R. A. Majestatis Camerarium et Actuaem Intimum Status Consiliarium, per I. Regnum Hungariae Pincernarum Regalium Magistrum, I. Comitatus Abaujváriensis Supremum Comitem, qua Clementer delegatum Commissarium Regium, Die 17. Septembris, Anni 1827. in libera regiae civitate Eperies solenniter installaretur dicti. Cassoviae 1827.

⁵ Štátny Archív v Prešove. Fond Šarišskej Župy. Zápisnice z valných zhromaždení Šarišskej Župy (a továbbiakban: Zápisnice) z roku 1837. 69. sz. A közgyűlési jegyzőkönyvek ügyszámaihoz tartozó iratok a levéltár jelen feldolgozottsága mellett nem kutathatók, illetve hiányoznak.

⁶ Zápisnice 1837: 582. sz.

galmazza meg az általa helyesnek tartott gyakorlatot az egyes familiák hatalmának gyarapítására nézve. Az irat szerint ugyanis „számos példák” kezeskednek „az iránt hogy szeretett és nagy érdemű szülőknek ivadékaik azoknak dicséretes példáját követvén, a’ közhaszon gyarapodására nemzetségek érdemeit halmozni törekednek”.⁷

Id. Eötvös Ignác 1838. augusztus 12-én bekövetkezett halálakor a főispán újabb levelet intézett a megyei karokhoz és rendekhez, amely tény a protokollumban a következőképpen örökített meg: „Felolvastatott Nagy Méltóságú Méltóságos Báró Eötvös Ignác’ e’ Megye Kegyes Fő Ispánya’ Ö Excellentiájának e’ Megyéhez intéztetett gyász levele, mellynél fogva meg szomorodott fiui szívvel és Keserű fájdalommal jelenti: a’ Kinos vesztéséget, mellyet édes atya Nagy Méltóságú idősb Báró Eötvös Ignác, Szent István Apostoli Királyi jeles rend Közép keresztés vezéje, Ö Császári Királyi Felsége’ Kamarása’ valóságos benső Titkos Tanácsosa, Magyar Királyi fő pohárnok Mester, és Nemes Abauj Megye’ fő ispánya, Ö Excellentiájának hoszasabb betegeskedése után, részes és ismételt hidegszélütések Következéséből, a’ haldoklók minden szentségei’ ájtatos felvétele után jámbor és munkás élete 76ik évében Junius 12kén történt kimultával szenvedett. Melly gyász jelentés egyébberánt is de leginkább a’ mennyiben a’ bentfoglált [!] halott szeretett fő Ispányunk Ö Excellentiájának édes atya volt, Szomorú részvétellel vétetvén, a’ Levéltárba tétetni határozatott.”⁸

Ifj. Eötvös Ignác 1838. Mindszent hava, azaz október 15-re tisztújítást hívott össze.⁹ Ez egyetlen alkalommal jelent meg a vizsgált időszak során a megyében.¹⁰ A tisztújító közgyűlésen a főispán hatásköri vitába keveredett a bizottságokat állító rendekkel, és a hatalmi viszonyok tisztázása végett jónak látta „elkészíteni az elméket arra, miképpen Ö Excellentiája a’ Karok és Rendek Ö Excellentiája tudta nélkül, határozott végzésének azon részét, mely ő Excellentiájára nézve kötelező erejű nem lehet elfogadni, ’s magát a’ Tisztújítás végre hajtásában a’ szerint intézni egy általában nem tartozik.”¹¹

Ugyancsak e tisztújítás alkalmával táblabíróvá választották a fiatalabb Eötvös-fiút, Dénest, mégpedig a több tucat új táblabíró közül nemcsak elsőként említve, hanem a megye rendjei által külön kérelmezve a kinevezését: „[e]nnek utána Nagyságos Péchujfalusi Péchy Imre királyi Tanácsos, és a’ Szepesi 16 városok Főigazgatója a’ kk. és Rk. nevében Nagyméltóságú Fő Ispán Ö Excellentiáját szeretett Fia Mlgos Báró Eötvös Dienes Ö Nagyságának Táblabíróvá való kineveztetése iránt megkérvén, ’s ezen a’ Tisztelt kir. Tanácsos által kijelentett köz óhajtások a’ kk. és Rk.[nek] Ö Excellentiája által kegyesen teljesítetvén a’ tisztelt Mlgos báró Eötvös Dienes a’ Megyei Táblabírók sorába jött.”¹²

A főispán azonban nem elégedett meg a tisztújítás menetének a maga akaratára hajlításával, és huszonegy esztendő Dénes fiának hivatalra juttatásá-

⁷ Zapisnice 1838. 165. sz.

⁸ Zapisnice 1838: 1437. sz.

⁹ Zapisnice 1838: 1740. sz.

¹⁰ Zapisnice 1838: 1900. sz. után.

¹¹ Zapisnice 1838: 1907. sz.

¹² Zapisnice 1838: 1965. sz.

val, hanem még festményt is készíttetni rendelt magáról – a rendek kérésére és költségén. Erről tanúskodik a jegyzőkönyvi feljegyzés, amely szerint javaslatba vétetett, hogy „e’ Megye Rendei Főispán Úr Ó Excellentiájának ezen Megyét oly számos esztendőök ólta bódogító köz hasznú intézetei e’ [!] dicső erényei következtében Örök emlékül annak arcz képét bevétetni, és e’ Megye teremébe felfüggesztetni méltóztatnának. Mely indítványt Ó Excellentiája, miután a’ kk. és Rk. köz óhajtásának ellent nem álhatot, szerény örömmel elfogadván, ígéretet tön, hogy országos hivatalú helyére vissza térvén, arczát lemásoltatva leküldendi, azon kérelemmel: hogy az életében e’ megye teremében fel ne függesztessék, mely feltételt sajnosan értvén e’ Megye rendei ez alkalommal nem egyebet kívántak elhatározni, csak hogy az megküldendő becses arcképeknek költségei a’ Nemesi pénztárból legyenek fizetendőök.”¹³

Az 1838. október 15-i közgyűlés és eseményei ifj. Eötvös Ignácról pillanatfelvételt nyújtanak ugyan, de jellemző felvételt, amely a hatalma tetőpontján mutatja őt. Még háramlik rá az érdemei teljében elhunyt, magas karriert befutott apa dicsősége, és már munkálkodik családjá befolyásának a fiaiban való meghosszabbításán. A büszke fiú, az ambíciózus apa és az ellentmondást nem tűrő vezető szerepét, amelyben fellépett, annyira magához illőnek gondolta, hogy e képet maga is meg akarta örökíteni.

A dolgok ezután hamarosan rosszra fordultak. 1839-ből már van adat arra nézve, hogy zálogos pör folyt ellene a megyében,¹⁴ jóllehet a rákövetkező esztendőben még aljegyzőket nevezett ki.¹⁵ Mivel az 1841. évből csak törvényszéki jegyzőkönyvek maradtak fenn töredékesen, így ifj. Eötvös Ignác anyagi csődjének és politikai bukásának Sáros megyei visszhangja a közgyűlési jegyzőkönyvek révén nem tárható fel.

Hogyan jellemezhetjük ifj. Eötvös Ignác és a megye viszonyát emez adalékok alapján? Tóth Sándor vármegye-monográfiájának leírása a reformkori időről nemcsak regényes, hanem elfogult is a nemességgel szemben, így csak igen erős kritikával használható. Annyi bizonyos, hogy élen nem járt Sáros megye az ellenzékiességben.¹⁶ Péchy Imre első alispánnak ifj. Ignácot az 1835-ös tisztújítás alkalmával köszöntő beszéde, illetve annak egy részlete ugyancsak ezt tanúsíthatja: „[a]zomban *Tekintes* [!] *Karok* és *Rendek*, mennél szabadabb a’ Nemzet, annál inkább ragaszkodik a fen- álló Törvényeihez, mert tsak azoknak korlátai közzé Nemzeti Szabadságát szoritván, érheti- el a’ Polgári öszve- kötetésnek azon Szent czéllját, melly a’ Személynek, és a’ Vagyonnak bátorságában helyeztetődik. Veszélyes a’ korlátlan szabadság, mert már magában foglalja, a’ valódi szabadság emésztő részeit, és kétségen kívül, mindég veszedelmezteti a’ Törvényes szabadságot, melly egyedül tartós boldogságot ígérhet akár melly Nemzetnek.”¹⁷ A jelek szerint nem volt alapvető szembenállás a megye és főis-

¹³ Zapisnice 1838: 1981. sz.

¹⁴ Zapisnice 1839: 1867. sz.

¹⁵ Zapisnice 1840: 2030–2031. sz.

¹⁶ *Tóth Sándor*: Sáros vármegye monográfiája. III. kötet. Bp. 1912. 17–22.

¹⁷ Nagy Méltóságú Vásáros-Naményi Báró iffiabbik Eötvös Ignátz Úrnak Eö Császári ’s Királyi Apostoli Felsőge Kamarásának ’s Belső Titkos Tanácsnokjának, Magyar Királyi Udvari Al-Kancellárnak Sáros Vármegye Feő Ispánjának Eö Excellentiájának kegyes előlülése alatt az 1835dik

pánja között 1838-ban – egyedül az apró hatásköri vita, illetve a később ismeretendő tény, hogy szavaztak arról, mennyire vonják be a megye politikai életébe a régió nyilvánosságát a tisztújítás kapcsán, enged az álláspontok kezdődő megosztottságára következtetni.

Az 1840-es évek elején a megye közhangulata némiképp eltolódott a reformeszmék irányába. 1842-ben a főispáni beiktatásra meghívták a szomszéd megyéket¹⁸ (míg 1838-ban nem). Az új főispán, gr. Andrássy György beszéde immár aktuális társadalmi kérdéseket is érintett: a „nemzetesedés”, a „mivelt magyarság”, a „kiemelkedés”, a „vagyonosodhatás” és az „általános jobb nevelés” voltak beszédének kulcsszavai, jöllehet a szónok a minden területen való, egyidejű „hatalmas és sebes léptekkel haladás” törekvését irreálisnak tartotta.¹⁹ Az 1842-es beiktatás alkalmával egyetlen szó nem sok, annyi sem esett a beszédekben az 1826 és 1841 közötti Eötvös-korszakról Sáros megyében.

Eötvös József Eperjesen: amit a forrásokból lehet tudni

Mivel maga a kinevezési okirat ismeretlen, egy Nagy vezetéknévű személynek ifj. Eötvös Ignáchoz intézett leveléből tudjuk, hogy V. Ferdinánd 1837. november 7-i határozatával nevezte ki Eötvös Józsefet szavazati jog nélküli, tiszteletbeli ülnöknek a Tiszán inneni kerületi táblára. Ahogy a levél mutatja, írója tisztában volt vele, mekkora örömet okoz ifj. Ignác atyai szívének, ha a jó hírt még a hivatalos értesítés előtt vele sietve tudatja.²⁰ E tisztséget említi a szakirodalom, egyébként Eötvös József testimóniumával egyetértően, mint az eperjesi kerületi tábla közbírájának hivatalát.²¹

esztendőbéli Mind-Szent hava' 20dik napján ditsőségesen végzett tiszt építő széknek le folyta alatt tartott, és azt előző beszédek. Eperjesen 1836. 6–7.

¹⁸ Vö. Méltóságos Csik-Szent-Királyi és Kraszna-Horkai Gróf Andrássy György Úrnak, Ő Császári Királyi Apostoli Felsege arany kultsos hívének és Tekintetes Nemes Sáros Vármegye Fő Ispányjának Ő Nagyságának az összesen egyben sereglett Tekintetes Nemes Sáros Vármegye Karai és Rendei, valamint Tekintetes Nemes Gömör, – úgy szomszéd Zemplén, – Szepes, – és Abauj Vármegyék' – küldöttségei, a' jelen völt számosabb egyházi, polgári és katonai méltóságok, – nem különben több sz. kir. városok, – szepesi bányászok egyesületének választmányai, – 's több rendű hatóságok által nyilvánított tisztelő örvendezései között az 1842ik évi September hó 28ik napján sz. kir. Eperjes városában tartatott köz gyűlés alkalmával Fő Ispáni székében és méltóságában Méltóságos nagy [!] Károlyi Gróf Károlyi Lajos Úr császári királyi kamarás, és Tekintetes Nemes Abauj Vármegye' Fő Ispánja, mint e' végre kegyelmesen kinevezett királyi biztos és képviselő által végben ment béiktatása alkalmával mondott és tartatott beszédek. Eperjessen 1842.

¹⁹ Méltóságos i. m. 15–23.

²⁰ „Tavernicorum Regalibus Magistro. / circa filium ejus B. Josephus Eötvös in honorarium Tabulae Distr. Cis-Tibiscanae Assessorem nominatum. / Ex Concluso Praesidii / Tavernicorum Regalibus Magistro. / Sua Mattas Sacra Josephum Baronem Eötvös in honorarium Tabulae Districtualis Cis-Tibiscanae Assessorem, nunc tamen adhuc sine voto, bgne denominare dignata est. / Suam Clementissimi Dni Bgnam de 7^a Nov. a. l. Resolutionem, velut paterno Excellae vrae cordi gratam tantisper etiam, donec solitae offosae expeditiones eatenus emanaverit, pro solatio Excellae Vrae notitiae statu significare festino. / 8ª Nov. R. [?] Nagy.” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. A Magyar Udvari Kancellária Levéltára. Acta Praesidialia 1774–1848. 1726/1837. Ezek szerint a fenti levél, nem pedig a kinevezés kelt november 8-án, ahogyan azt a szakirodalom korábban állította: *Nizsalovszky Endre – Lukácsy Sándor* (közzetési, s. a. r., bev. tan., jegyz.): Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz. Bp. 1967. 80.; *Devescovi Balázs*: Eötvös József (1813–1871). Pozsony 2007. 92.

²¹ Ahogy autográf önéletrajzi kronológiájában írja Eötvös, „1837 oltá az eperjesi Kerületi táblának közbírája volnék”. (Eötvös József önéletrajza és műveinek kronológiája. Országos Széché-

A kinevezés idején a sárosi Karok és Rendek figyelmét a marhadög, ifj. báró Wesselényi Miklós pere, Kossuth Lajos és az országgyűlési ifjak elfogatása, valamint a *Törvényhatósági Tudósítások* megszűnése foglalta le.²² Eötvös József hivatala nem megyei hivatal volt, és minden jel szerint életének súlypontja Borsod megyében maradt, illetve helyeződött át, éppen a kerületi táblára való kinevezéssel egy időben. Másutt írom²³: „[a]hogy br. Vay Miklós főispáni helytartó írja 1837. november 2-i, Eötvöst táblabíróvá kinevező levelében, Eötvös Borsod megyében ’szándékozik venni lakást’²⁴ – azaz állandó borsodi lakos lett belőle. A levelet a közgyűlés november 6-án iktatta, Eötvös pedig, aki jelen volt, esküt tett.²⁵ [...] Szalay Lászlóhoz írott, 1837. december 19-i levéléből tudjuk, hogy a Kaszinónak is tagja lett, az iskolákat és a gazdaságot előmozdító társaságot alapított, és a borsodi Karok és Rendeknek való, jó értelemben vett ’hízelgés’ érdekében kiadta tömlőcjavítási munkáját.²⁶ A pesti árvíz után indítványt tett megelőző rendszabályok tételére. A Duna-szabályozásról tett javaslatát a megye elfogadta, amint arról Széchenyinek is beszámolt.²⁷ Az 1838. június 11-i közgyűlésben kinevezték, Szemere Bertalannal együtt, a tömlőcügvi bizottságba.²⁸ 1838. november 8-án beválasztották az országgyűlési utasítást és előleges sérelmeket összeállító bizottságba.²⁹ Borsod megye közgyűlésén 1838. november 9-én megbízták a négy járás szolgabíráját, hogy toborozzanak előfizetőket az Eötvös szerkesztette *Budapesti Árvízkönyv-re*.³⁰ Levelezéséből az derül ki, hogy 1837. december 19-én Sályon, 1838. január 5-én ugyancsak ott, 1838. áprilisában valamikor Pesten, 1838. május 16-án Sályon, 1838. június 7-én Eperjesen, 1838. július 1-jén Sajóládon, július 22-én Sályon tartózkodott.³¹

Mindamellet Széchenyihez írott 1838. június 7-i leveléből kiderül, hogy közéleti aktivitást Sárosban is kifejtett a gróf Duna-regulációs tervének pártolásával.³²

Nevét Sáros megye közgyűlési jegyzőkönyvei egyetlenegyszer említik. 1838. október 2-ára ugyanis a már tárgyalat tisztújítást előkészítő közgyűlést hívtak

nyí Könyvtár Kézirattára. Analekta 11.468.) Mivel az életrajz 1841-ig tartalmaz adatokat közéleti tevékenységére és irodalmi munkásságára nézve, ezért feltehetőleg abban az évben keletkezett.

²² Vö. pl. Zapisnice 1837: 1552., 2179., 2180., 2183. sz.

²³ Gángó Gábor: Báró Eötvös József és Borsod megye. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica, Tomus XVII, Fasc. 1. Miskolc 2012. 171–175. 171–172.

²⁴ Ruszoly József: „Eötvösünk és Szemerénk.” Eötvös József borsodi működése és kapcsolatai I–II. Napjaink 27. 1988/8. 14–16. és 27. 1988/9. 14–16. I. 14.

²⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (A továbbiakban: B-A-Z. m. Lt. IV. 501/a.) 1837: 3843.

²⁶ Eötvös József: Levelek. Szerk., ford., előszó, jegyz. Oltványi Ambrus. Bp. 1976. 118. skk.

²⁷ Vö. Ruszoly J.: Eötvösünk i. m. I. 16.

²⁸ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/a. 1838: 2043.

²⁹ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/a. 1838: 3831.

³⁰ B-A-Z. m. Lt. IV. 501/a. 1838: 3853.

³¹ Vö. levele Szalay Lászlóhoz, Sály, 1837. december 19.; levele Szalay Lászlóhoz, Sály, 1838. január 5.; levele Toldy Ferenchez, Pesten, 1838. április; levele gr. Széchenyi Istvánhoz, Eperjes, 1838. június 7.; levele Szalay Lászlóhoz, Sajólád, 1838. július 1. (*Eötvös J.*: Levelek i. m. 118–133.), illetve levele Heckenast Gusztávhoz, Sály, 1838. július 22. (Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Levelestár).

³² Eötvös J.: Levelek i. m. 132.

össze.³³ Ezen nem tudván megállapodni arról, hogy meghívják-e a szomszéd megyéket, szavazásra bocsátották a kérdést, amelyhez szavazatszámoló bizottságot állítottak fel. Ennek tagjait az egyházi rendből, a „zászlósok” és a nemesek közül válogatták össze. Így esett, hogy Eötvös Józsefet beválasztották az arisztokrata szavazatszámoló közé gr. Dessewffy Ferencsel és gr. Szirmay Gerárddal együtt.³⁴ E tény arra enged következtetni, mintegy helyettesíthette apját a tisztújítási előkészületek során. A vélemény, hogy egyáltalán ne hívják meg a szomszéd megyéket, egyébként 38 szavazatnyi többséggel győzött.

Eötvös József Sárosban ismerősök közé került, és új ismerősöket szerzett. A báró Palocsay uradalom a Poprád mentén feküdt³⁵, egy ügyük előkerült a tárgyalt évek során Sárosban.³⁶ Rokonai, a Splényiek is megyei birtokosok voltak.³⁷ Sárosy Gyula aljegyző volt a megyénél ebben az időben.³⁸ És mindenekelőtt Eötvös József sárosi ismeretségei közé tartozott Pulszky Ferenc, aki ugyancsak aljegyzőként tevékenykedett³⁹, míg elő nem lépett: nevét ott találjuk az 1838. október 15-én ifj. Ignác által kinevezett táblabírók sorában.⁴⁰

Eötvös József az apja bukása után röviddel megvált pályakezdésének utolsó kormányhivatalától. Ferenczi Zoltán szerint Eötvös, „noha neve 1842-ig szerepel a hivatalos címárban, [a Tiszán inneni kerületi tábla] ülésein alig pár-szor jelent meg”.⁴¹ Ha ez igaz, akkor 1842-ig volt ülnök Eperjesen, és a feltehetően 1841-ben írott önéletrajzban szereplő „az eperjesi kerületitáblának közbírája volnék” kifejezés feltételes módjának a jelentése a következő lehet: ’forma szerint még az vagyok, de ténylegesen már nem vagyok az’.

Pulszky Ferenc élete, kora, memóriája

Pulszky Ferenc fiatalemberként szép éveket töltött Eperjesen, meglelt férfiként pedig visszaemlékezett rájuk. Memoárja, az *Életem és korom* kétségtel-

³³ Zapisnice 1838: 1849. sz. után.

³⁴ Zapisnice 1838: 1851. sz.

³⁵ Vö. Zapisnice 1837: 434. o.

³⁶ Zapisnice 1837: 1343. sz.

³⁷ Zapisnice 1837: 1550. sz.

³⁸ Vö. pl. az 1837. dec. 11-i kisgyűlés jelenléti ívével: Zapisnice 1837: 454. o.

³⁹ A közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1837 januárja és 1838 decembere között Pulszky Ferenc aljegyzőként jelen volt: az 1837. márc. 3-i közgyűlésben („Pulszky Ferenc aljegyző vivén a tollat”, Zapisnice 1837: 92. o.); az 1837. Mindszent hava [okt.] 5-i közgyűlésben (Zapisnice 1837: 360. o.); az 1837. dec. 11-i kisgyűlésben (Zapisnice 1837: 454. o.); az 1838. jan. 24. kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 1. o., itt tiszteletbeli aljegyzőként van említve); az 1838. febr. 21-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 419. sz. után); az 1838. Szt. Iván hava [jún.] 28-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 1347. sz. után); az 1838. aug. 23-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 1661. sz. után); az 1838. szept. 3-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 1717. sz. után); az 1838. Szt. Mihály hava [szept.] 17-i kisgyűlés (Zapisnice 1838: 1739. sz. után). Táblabíróként jelen volt: az 1838. Szt. András hava [nov.] 15-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 2027. sz. után); az 1838. dec. 19-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 2459-2473. sz. után). Nem volt jelen: az 1837. Szt. Mihály hava [szept.] 18-i kisgyűlésben (Zapisnice 1837: 338. o.); az 1838. márc. 5-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 458. sz. után); az 1838. Pünkösöd hava [máj.] 4-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 658. sz. után); az 1838. Szt. Iván hava [jún.] 18-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 1254. sz. után); illetve az 1838. aug. 9-i kisgyűlésben (Zapisnice 1838: 1559. sz. után).

⁴⁰ Zapisnice 1838: 1966. sz.

⁴¹ *Ferenczi Zoltán*: Báró Eötvös József 1813–1871. Bp. 1903. 38. Ferenczi beszámolója erről az időszakról más vonatkozásokban azonban sötétben tapogatózik.

vül egyike az Eötvös-kutatókat legtöbbször zavarba ejtő elbeszélő forrásoknak, azonban a jelen esetben a zavar forrása nem Pulszky rossz emlékezetében, hanem az adatait kettős vonatkozásban is jogosulatlanul túlinterpretáló életrajz-írók önkényében rejlik.

Közlései a követekezők. 1837-ről szólva írja, „[e]kkor Pepi jött Eperjesre, apja kinevezte őt tiszteletbeli ülnöknek a kerületi táblánál”⁴²: ez vonatkozhat novemberre azzal a megkötéssel, hogy november 6-án Eötvös bizonyosan Miskolcon időzött. „[T]élire azonban visszament Budára”⁴³ – folytatja az emlékezést; jelzi, hogy télen Eötvös nem tartózkodott huzamosan Eperjesen, még ha nem tudhatja is, hogy Eötvös közben másfelé is járt, ahogyan a levelezés mutatja. Mivel az 1838 márciusban, az árvíz alatt kelt eseményekre úgy emlékszik vissza, hogy „[a]zok közt, kik e napokban kitűntették magukat, Eötvös Pepi nevét is olvastuk”⁴⁴, azért állíthatjuk, hogy Eötvös márciusban nem volt Eperjesen, hiszen akkor nem olvasni kellett volna róla a híreket. Mindezzel egybevág a következő említés, amely szerint „[m]időn Eötvös *ismét* Eperjesre jött, fölkerestük azon kis írói kört, amely ez időben itt keletkezett.”⁴⁵ Majd ugyanez kör tagjairól említi: „bevezettem őket Eötvöshöz”⁴⁶.

Pulszky testimóniumát össze lehet egyeztetni a borsodi és eperjesi forrásokkal; alaptalan azt feltételezni rá hivatkozva, hogy Eötvös József 1838 java részét ott töltötte volna. Erre az irodalmi-értelmiségi kör és a pezsgő eperjesi élet leírásának kibontásához volt szükség – de éppen erre nézvést nincsen semmi forrásadatunk. Pulszky a Kerényi Frigyesre vonatkozó „nálok fiatalabb” jelző közbeiktatásával (hiszen az ő szerepeltetése a csoportképen végképp valószínűtlen), illetve „[r]égibb időkben”⁴⁷ történt eseményeknek az 1838-as tablóba rajzolásával maga is árulkodón mutatja, hogy elbeszélése inkább montázs-szerű korrajz, semmint krónika. A *coetus*ról adott beszámoló az egyes életrajzok ismeretében valóban nem vehető kézpénznek. Eötvös és Trefort 1837 őszén is-

⁴² Pulszky Ferenc: Életem és korom I–IV. Bp. 1880–1882. I. 138.

⁴³ Pulszky F.: Életem i. m. I. 138.

⁴⁴ Pulszky F.: Életem i. m. I. 139.

⁴⁵ Pulszky F.: Életem i. m. I. 144. kiem. G. G.

⁴⁶ „Midőn Eötvös ismét Eperjesre jött, fölkerestük azon kis írói kört, mely ez időben itt keletkezett. Kapy István, a megye főjegyzője érezte, hogy a latinság helyébe lépő magyar irály követelményeinek a megyei aljegyzők alig felelnek meg s azért írnokul fölfogadta Sárossy Gyulát, Vachott Sándort és Imrét, kik épen ekkor végeztek el jogi tanulmányaikat az eperjesi collegiumban. Mind a hárman a vármegye házában laktak, hol őket a nálok fiatalabb Kerényi Frigyes szokta fölkeresni. Nekem is sokszor fölolvasták költeményeiket, ismertem tehetségöket, s bevezettem őket Eötvöshöz, ki csakhamar kieszközölte, hogy atyja, a főispán, az első üresség betöltésénél Sárossy Gyulát másod aljegyzőnek nevezte ki. Az eperjesi collegium minden felsőbb lutheranus tanintézetek közt mindig legjobban tartotta fenn a magyar szellemet, mindamellott, hogy a magyar fiúk épen azért küldettek oda, hogy a német szót tanulják meg. Régibb időkben Kossuth Lajos járt e collegiumba, Kazinczy Gábor iskolatársam volt, s midőn még a rhetorikát járta, arról álmodozott, hogy Cicero philosophiai munkáit a Tudós társaság számára lefordítja. Székács töltött itt egy évet mint nevelő, Haán a békésmegyei derék történelmi bűvár több időt, mint tanuló, Greguss sophia prefessora mindig szította a magyar szellemet, Vandrak pedig, ki helyébe lépett, midőn előde a pozsonyi tanszékre hivatott meg, különösen ügyelt arra, hogy az ifjak a magyar olvasó körben a magyar nyelvet míveljék.” Pulszky F.: *Életem* i. m. I. 144–145.

⁴⁷ Pulszky F.: Életem i. m. I. 144.

merkedtek meg Pesten,⁴⁸ és az utóbbi 1835-ben volt Eperjesen jurátus.⁴⁹ Kerényi Frigyes 1822-es, aligha kapcsolódott ekkor be a társaságba, míg Vachott Sándor 1838-ban már Nógrádban tevékenykedett joggyakornokként.

Ezzel együtt Pulszky semmi égbekiáltóan hamisat nem mondott, hanem a problémát az életrajzírók maguk gerjesztették azzal a kettős igénybejelentéssel, hogy Eötvös József nemcsak huzamosan tartózkodott a kérdéses korszakban Eperjesen, hanem e tartózkodás jelentős vagy döntő befolyást is gyakorolt szellemi fejlődésére. Ennek érdekében Voinovich Géza a térben, Sőtér István az időben tolja el Eperjest és benne Eötvöst egy misztikus dimenzióba.

A fordulat Voinovich Gézáé (ugyanis Ferenczi Zoltánnál nincsen szó sem a ifjéle irodalmi körről), aki szerint Eötvös külföldi útja után „1837-ben megfűfiasodva, kifejlődöttén tér haza, s Eperjesen *telepszik meg*, mint a kerületi tábla ülnöke.”⁵⁰ Voinovich Géza az eperjesi miliót Pulszkyra támaszkodva rajzolja meg. Ő iktatja be a Pulszky-féle beszámoló elemeinek visszaidézése elé a vezérmondatot, miszerint „Eperjes művelt város volt”⁵¹, ami igen-igen rokonszenvező olvasattal még talán tekinthető az általa felhasznált leírás sugalmazott üzenetének. Voinovich Géza a fiatal Eötvös általa feltételezett párhuzamos borsodi és sárosi életének időbeli összeférhetetlenségével nem foglalkozik, a térbeli távolságot az egymástól 163 km-re fekvő Sály és Eperjes között egyszerű megoldással hidalja át: „[s]okat jártak a környék úri házaihoz [ti. az állítólagos irodalmi kör tagjai], kivált Eötvös nagyapjának *közel* sályi birtokára.”⁵²

Sőtér Istvánnál teljesebben ki az eperjesi korszak és annak mitológiája. Ahogy írja, „Pulszky Ferenc szerint Eötvös Eperjesre kerül a nagy külföldi út után, és az 1838-as év javarészét ott tölti.”⁵³ Amint láttuk, az *Életem és korom* szerzője ezt nem állította; Voinovich Géza tézismondata nyitotta meg az utat e még erősebb állítás irányába. Sőtér István látni engedi, hogy látja a nehézséget az életrajznak a Voinovich Géza-i kettős igénybejelentés talaján álló kikerekítése terén (amely állásontra mindamellet maga is ráhagyatkozik), ezért ezt írja: „Pulszky évszám-adata nem megbízható”.⁵⁴ Nem általában vonja kétségbe a beszámoló hitelét az irodalmi *coetus*ról, hanem csak el akarja tolni azt időben egy életrajzilag a források által nem „foglalt” időszakra, de nem nyilatkozik arról, hogy mely időszakra. „Nem tudjuk megmondani”, írja, „miként kapcsolódik össze a sályi idillel az Eperjesen töltött időszak”⁵⁵, illetve nézete szerint a „tartózkodás időpontjának szabatosabb meghatározása még a későbbi kutatásra tartozik [...], habár mindazt, amit [Pulszky Ferenc] Eötvös eperjesi tartózkodásáról ír, hitelesnek tekinthetjük.”⁵⁶

⁴⁸ *Fenyő István*: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon. Bp. 1997. 125.

⁴⁹ *Fenyő I.*: A centralisták i. m. 126., 129.

⁵⁰ *Voinovich Géza*: B. Eötvös József. Bp. 1904. 15. kiem. G. G.

⁵¹ *Voinovich G.*: B. Eötvös i. m. 15.

⁵² *Voinovich G.*: B. Eötvös i. m. 16. kiem.: G. G.

⁵³ *Sőtér István*: Eötvös József. Bp. 1965. 49.

⁵⁴ *Sőtér I.*: Eötvös i. m. 49.

⁵⁵ *Sőtér I.*: Eötvös i. m. 49.

⁵⁶ *Sőtér I.*: Eötvös i. m. 49.

Sőtér Istvánnál bomlik ki az életrajzíró elődnél lelt „művelt város” állítmány. Végképp elszakadva a forrásoktól, minden alap nélkül tulajdonít e városnak kulcsszerepet Eötvös szellemi fejlődésében: „Eperjes olyasmit nyújtott Eötvösnek, amit se Buda, sem Ercsi, sem Miskolc nem nyújthatott”; „[c]sak Eperjesen válhatott véglegessé Eötvös szakítása azzal az aulikus, hivatalnoki környezettel, melyben családja már nemzedékek óta élt”; „[a]zt, hogy a polgárosodás nemzeti útjának történelmileg igazolt lehetőségei vannak Magyarországon: Eötvös számára Eperjes bizonyította be”⁵⁷ és így tovább. Ezzel szemben úgy tűnik, Eötvös József írói és szellemi fejlődése a sályi magányban ment végbe, miközben Eperjesen éppen nem szakított a karrierje csúcán álló apával és környezetével. Sőtér István harmadik állításáról, amelyre több bekezdésnyi reflexió épül Eperjesről mint a magyar polgárosodás mintavárosáról, a legvisszafogottabban fogalmazva is elmondható: immunis minden tényszerű kritikával szemben.

Összegzés

Eötvös Józsefnek nem volt eperjesi korszaka. Életét Borsod megyében rendezte be utazásából való visszaérkezése után. Kétségkívül többször megfordult Sáros megyében kerületi táblai ülnök korában: forrásadatunk 1838. június és 1838. október elejére nézve van, és nincs okunk kétségbe vonni az *Életem és korom* ama közlését sem, hogy kinevezése után 1837 végén ugyancsak megjelent Eperjesen. Leveleiben azonban a Pulszky Ferenc említette személyekre, eseményekre utalás nincsen, költői belső életébe egyedül Szalay Lászlónak engedett bepillantást. Ha volt is irodalmár kör Eperjesen, nem akkor volt, és Eötvös már csak ezért sem tartozhatott hozzá. A források szerint Sályon a család homokra épült anyagi helyzetéről látszólag tudomást nem vevő földbirtokosként és regényköltőként élt, míg Eperjesen hivatalnokként, Széchenyi támogatójaként és az apja tisztújítási fellépését előkészítő arisztokrataként lépett fel.

Eötvös József pályakezdete a hivatali életre készülődés és az 1841-ig betöltött három hivatal jegyében áll, azok által tagolódik néhány éves korszakokra. Egyetemi évei, Fejér megyei aljegyzősége, a Magyar Udvari Kancellárián Bécsben betöltött gyakornoki, majd segédfogalmazói állása, és külföldi útja után az eperjesi királyi táblán elfoglalt tiszteletbeli ülnöki pozíciója szervezte nagy részint mindennapjait, utazásait, hosszabb-rövidebb tartózkodásait életének különböző helyszínein. Hivatalait bontakozó művészi hajlamai mellett fél szívvel vállalta, de, ahogy a szakirodalom mondani szokta, apja „unszolására” mégis vállalta. Az eperjesi epizód forrásai segítenek a legtöbbet annak a kettős kérdésnek a megválaszolásában, hogy ifj. Ignác miért erőltette e hivatalokat, és József miért vállalta azokat.

Céltévesztettnek tarthatjuk az Eötvös-életrajzok ama korábbi stratégiáját, hogy a pályakezdetet az ókonzervatív apa *politikai* törekvéseinek és az elmentés politikai érzületű fiúnak a konfliktusában ragadják meg. Nem arról van szó, hogy ifj. Eötvös Ignác a maga kétségkívül szilárd és meggyőződéses ud-

⁵⁷ Sőtér I.: Eötvös i. m. 50.

varpárti nézeteit ráerőltette volna a fiára, illetve hogy azért helyezte volna őt, nem kis fáradsággal, új és új hivatalba, hogy nézetei átplántálásának sikerét legalább a világ előtt külső bizonyítékok által láttassa. Ifj. Eötvös Ignác nem politikai meggyőződése tevékeny ébresztésének vágyától vezérelve sietett, egyre emelkedve, megyei és udvari hivatalokat vállalni, és fiának sem e motívum által indítatva szerzett hasonló állásokat. Eötvös József ennél fogva nem is lázadhatott e törekvése ellen, sem Pruzsinszky József neveltjeként, sem később, pályakezdésének valamely más állomásán.

Ifj. Eötvös Ignác legfőbb és legmélyebb törekvése családjának felemelésére és felemelkedett pozícióban tartására irányult. Mivel családjának „régisége”, alig egy évszázadra visszatekintve vállalható családfája (amely nem holt levéltári adat volt a kortársak számára, hanem eleven, mindenki által ismert és ellenük fordítható tény), illetve birtokainak mágnásokhoz képest szerény kiterjedése és jövedelme nem nyújthatott elégséges támaszt az ambíciókhoz, ezért a felemelkedés és fennmaradás legfontosabb egzisztenciális alkatrészévé a hivatal vált. A hivatal adott számára (mint apja, id. Ignác számára is) elegendő hatalmat ahhoz, hogy a körülötte állók évtizedeken át hízélgéssel, sőt mi több, hétszáz ezer forintnyi értékben, névleg kölcsönrel, valójában soha vissza nem térített adománnyal járuljanak hozzá a család csillagának a fenntartásához. Arisztokratához méltó hivatalt viszont csak az uralkodó adhatott, és csak annak adott, aki az ő érdekeit szolgálta. Eötvös Józsefnek és öccsének kellett volna az apa haláláig vagy visszavonulásáig olyan magas polcra emelkednie, hogy hatalmuk továbbra is elfedje az adósságokat, már amennyiben a magyar politikában minden maradt volna a régiben.

Miképpen lázadhatott volna a fiatal Eötvös József egy olyan helyzet ellen, amelynek ő maga is a haszonélvezője volt, és amelyben a lázadás egész családját tette volna tönkre? Eperjesi hivatala e tekintetben megismételte bécsi dilemmáit: az apa által szerzett állást kellett összeegyeztetnie szépirodalmi ambícióival, ám úgy, hogy időközben apja is hatalmasabb lett, írói tehetsége is jobban kibontakozott, és ráadásul érdeklődése harmadik vonzáskörékként megjelent a hazai közéleti tevékenység is. A pályakezdő korszak fő jellemzője az apa elleni állítólagos lázadás és a vele való szakítás helyett éppen az, hogy a fiatal Eötvös József sikeresen el tudta odázni a hivatástisztázó döntést egészen 1841-ig. Mások döntöttek helyette, amikor a felhalmozódó adósságok súlyát kihasználva lerombolták a családi egzisztencia épületét, vele rántva a hivatalokat, és a hivatalokkal a nemzedékekre tervezett családi felemelkedés vezéreszméjét.

BARON JÓZSEF EÖTVÖS AT EPERJES, 1837–1838

by Gángó Gábor
(Abstract)

The study examines an early phase of the career of the Hungarian writer and statesman, baron József Eötvös (1813–1871), namely his time in office at Eperjes, in the light of newly found archival documents. The first part adds new details to the view of character of his father, baron Ignác Eötvös junior, ispán-in-chief of Sáros county, and proves that the main driving force of his personality was exactly the social elevation of his family. The second part reconstructs the chronology of the stays of József Eötvös at Eperjes. The third part, on the other hand, aims to demonstrate that Eperjes played a much less important role in the life of József Eötvös than has so far been maintained in the scholarly literature. Neither did he stay there for any longer period of time, nor did he contribute in any way to the intellectual evolution of the town. On the basis of new results, the study reconstructs the section of Eötvös's life in 1837 and 1838 in a coherent and uncontradictory way.

By way of conclusion, the author states emphatically that in a more profound knowledge of the Eperjes period, the presumed rebellion of the young József Eötvös against his father, a recurrent topos in the scholarly literature, becomes untenable.